

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ

INNA CZERWIŃSKA

Przykarpacki Państwowy Uniwersytet im. W. Stefaniuka w Iwano-Frankowsku, Ukraina

STRESZCZENIE: Autor analizuje cechy charakterystyczne edukacji dzieci w szkołach wiejskich w górzystym regionie. Artykuł rzuca światło na miejsce szkoły w życiu społecznym i kulturalnym, rozwój wykształcenia w górskich wioskach, specyfikę i wysoki potencjał edukacyjny.

SŁOWA KLUCZOWE: edukacja, potencjał rozwoju wiejskiej, szkoły, górskie wioski.

Житель провінції вважає,
що його провінція – це його
провінція,
«провінціал» же вважає, що його
провінція – це Всесвіт, а його
село – галактика.

Х.Ортега-і-Гассет

Гори займають 5 % поверхні України. Вони охоплюють усю територію Закарпатської, 37,5% – Івано-Франківської, 18,6% – Львівської та 15,8% Чернівецької областей України. Гірські регіони – це території, де найповніше збереглося натуральне природне середовище, яке найменше освоєно та занедбано людською діяльністю, виховний потенціал якого є неоціненний і потребує глибокого вивчення та широкого використання педагогічним працівниками. Закон України „Про статус гірських населених пунктів в Україні» ст. 1. дає визначення та критерії віднесення населених пунктів до категорії гірських. «До гірських населених пунктів належать міста, селища міського типу, селища, сільські населені пункти, які розташовані у гірській місцевості, мають недостатньо розвинуті сферу застосу-

вання праці та систему соціально-побутового обслуговування, обмежену транспортну доступність»¹.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання означеної проблеми, засвідчує, що школа як інноваційний заклад у гірському селі повинна виступати не тільки навчально-методичним, а й культурно-освітнім центром його розвитку. Питанням аналізу організації діяльності сільської школи, невід'ємною складовою якої є навчально-виховний процес та робота вчителя, присвячені праці відомих українських та зарубіжних учених.

Мета статті: на основі аналізу існуючих публікацій, законодавчої бази, власних спостережень за діяльністю шкіл гірського регіону Українських Карпат розкрити характерні особливості навчання і виховання дітей у школах гірської місцевості.

Впродовж тривалого часу роль гірських регіонів у соціальному, освітньо-культурному розвитку у багатьох країнах не визнавалась або принижувалась. Карпати, які знаходяться у самому центрі Європи, добре ілюструють окреслені проблеми.

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в країні за останні десятиріччя, суттєво загострили освітні проблеми жителів гірської місцевості, зумовили значні зміни в діяльності навчально-виховних закладів, які функціонують на цій території. «У комплексі заходів модернізації освіти в Україні велике значення надається розв'язанню проблеми загальноосвітньої школи сільської місцевості, що завжди залишається важливою складовою освітньої системи та покликана сприяти збереженню й розвитку національних традицій, моральних цінностей, зростанню унікального потенціалу вітчизняної культури»².

На пріоритетності цього напрямку реформування загальної середньої освіти наголошується в Національній доктрині розвитку освіти України, де розбудова сільської школи визначається як важлива умова соціально-культурного розвитку села та збереження традицій українського народу.

В Українських Карпатах школа займає особливе місце перш за все завдяки тій ролі, яка традиційно відводиться їй у житті гірського села, у вихованні людини-трудівника. Стан та рівень роботи сільської школи сьогодні визначається тим, що вона є головним фактором життєдіяльності, збереження і розвитку селища, села чи присілка. Адже якщо у гірському селі працює школа – буде жити село. Тому в кожному гірському селі повинна бути бодай початкова школа. Там, де шкіл немає взагалі, їх потрібно будувати. Життя кожного горянина та його родини пов'язане зі школою і педагогами, які працюють у ній. В зв'язку з цим визріла необхідність визначити статус гірської школи на загальнодержавному рівні.

1 Закон України „Про статус гірських населених пунктів в Україні” // Відомості Верховної Ради України .- № 56/95 – ВР. – Київ, 1995. – 14 с.

2 В. Кремень, *Освіта і наука України. Шляхи модернізації*. – К.: Грамота, 2005. – 215 с.

Нестандартні умови роботи, своєрідність структури й режимів навчання, певна віддаленість педагогічних колективів шкіл в гірській місцевості від новітніх здобутків психолого-педагогічних наук неоднозначно відбиваються на діяльності педагога, потребують від нього гнучкої організації навчально-виховного процесу – завдання, яке вчителі не завжди можуть вирішити самостійно. Актуальність зазначеної нами проблеми зумовлена кількома причинами. Передусім це значення шкіл гірського регіону в системі неперервної освіти, їх роль у вирішенні багатьох питань життєдіяльності нації, освоєнні нових форм господарювання на селі, відродженні духовного єднання поколінь, культурної самотності села.

Головним завданням системи освіти є створення в найвіддаленішому гірському селі реальних можливостей для одержання кожною дитиною повноцінних знань. Його вирішення, окрім освітніх, вбирає низку інших проблем, пов'язаних із діяльністю місцевої влади, зі станом економіки і медицини, розвитком агропромислового сектору.

«Впродовж останніх 5 років в Україні мережа загальноосвітніх шкіл на селі зменшилась на 325 одиниць. Слід враховувати і такий факт: щороку кількість першокласників зменшується. Як свідчить статистика, вже є чимало населених пунктів, де за останні роки не народилося жодної дитини»³.

Тому для педагогічних колективів шкіл гірського регіону надзвичайно важливим є збереження контингенту учнів, створення сприятливого мікроклімату для навчання і дозвілля учнів, підвищення відповідальності кожного вчителя за якість викладання предмета. І лише комплексний аналіз економічних, соціальних, етнічних, демографічних, географічних чинників дасть змогу визначити специфіку діяльності гірських шкіл щодо реалізації освітніх потреб населення.

Отже, на часі нагальна проблема збереження у гірському регіоні такої мережі навчальних закладів, яка б забезпечувала близькість школи до дітей, економила їх фізичні сили і час, упереджувала відчуженість від рідної домівки в ранньому віці.

Гірські школи – особливий феномен як у педагогічній теорії, так і в реальній практиці. Географічне положення й соціально-економічний статус – ось аспекти, що відіграють значну роль у функціонуванні цих навчальних закладів. І якщо перший із них характеризується виключно місцем розташування школи, то другий залежить від значної кількості чинників: стану соціально-економічного розвитку конкретного регіону, загального духовно-морального рівня населення села чи селища, природного й виховного середовища, особливих умов функціонування навчально-виховного закладу. Все це активно впливає на розвиток гірської школи та на процес розв'язання психолого-педагогічних проблем, що стоять перед нею.

3 В. Кремень, *Освіта і наука України. Шляхи модернізації*. – К.: Грамота, 2005. – 215 с.

Школа в горах — це не тільки педагогічне, економічне, географічне, чи соціальне поняття. Майже завжди її головною функцією було формування людини, яка залишається працювати у гірському селі. Проте в нинішніх умовах ця функція реалізується дуже повільно. Постає гостра проблема, як узгодити інтереси суспільства, що перебудовується, з інтересами молодії особистості, яка змалечку бачить невлаштованість сільського життя і на відміну від попередніх поколінь, хоче задовольнити потреби свого розвитку з найбільшими перспективами.

Розглядаючи освітньо-виховну діяльність гірської школи як важливий чинник соціальних перетворень, необхідно враховувати той факт, що можливості її впливу на розвиток сільського соціуму значні, проте і труднощі, з якими зустрічається така школа, також немалі. Забезпечення соціалізації особистості через використання виховного потенціалу освітнього середовища передбачає створення таких умов для функціонування навчально-виховного процесу, за яких відбувається набуття і трансформація соціального досвіду. Тоді школа стає полем соціальної практики, що дає можливості учневі набутти практичних навичок взаємин з природою, з оточуючими її людьми, і таким чином виробити свій стиль поведінки в суспільстві. Спеціально змодельоване шкільне середовище гірської школи дозволяє учням випробувати себе в різних соціальних ролях, набутти досвіду практичної діяльності, розширити кругозір, здобути нові знання.

Дослідник В. Яструбова у навчально-методичному посібнику „Освітня програма сільської школи” відзначає, що поряд з „об’єктивними факторами, які школа змінити не може, існують суб’єктивні фактори: життя дитини у природному середовищі, збереженість народної культури, традицій, мови, традиційне залучення дітей до сільськогосподарської праці з малих років, більша відкритість життя школи для сільської спільноти, добре знання школою учнівських родин, мала наповнюваність класів та ін.”, які варто використати з максимальною ефективністю ⁴.

В. Крижко визначає соціальне середовище – як „суспільний устрій, систему виробничих відносин, матеріальні умови життя, характер протікання виробничих і соціальних процесів”, тобто суспільство з усіма властивими йому матеріальними й ідеальними компонентами, які безпосередньо чи опосередковано впливають на формування особистості.³ Тому важливим завданням школи у гірській місцевості – з перших років навчання зблизити дітей з природним середовищем, ефективно використовувати його багатий потенціал для фізичного, психічного, соціального й духовного розвитку; допомогти дітям побачити навколишню дійсність у всій повноті, навчити правильно сприймати явища і предмети; зробити їх дослідниками, захисниками, друзями природи.

⁴ В. Крижко, *Антологія аксіологічної парадигми управління освітою*. – Київ, 2005. – 435с.

Сучасна гірська школа володіє унікальними можливостями для відродження національних традицій виховання, організації виховного процесу на основі народної педагогіки, що відповідає одній із головних умов побудови національної школи.

Школи гірського регіону Українських Карпат працюють у специфічних умовах. Вони мають самобутні традиції, особливий характер навчальної і трудової діяльності. В умовах віддаленого гірського села школа стає головним осередком культури, духовності. Безумовно, це пов'язано із загальною соціально-економічною ситуацією на селі, з повільним розвитком багатукладності господарства та його технічним оснащенням. Тому насамперед треба позбутись вузько прагматичного призначення школи, допомогти їй у всебічному розвитку особистості, забезпечити доступність якісної освіти для дітей, що проживають у гірській місцевості. Адже йдеться не просто про навчання, а фактично про закладення підвалин життєвого успіху. Важливо, щоб соціокультурне середовище гірської школи з його високим освітньо-виховним потенціалом компенсувало недоліки життєвого простору дитини.

Статистичні дані за результатами зовнішнього тестування свідчать, що у школярів, які проживають у гірській місцевості (у віддалених селах та хуторах) на недостатньому рівні відбувається засвоєння навчального матеріалу, передбаченого шкільними програмами, є певні прогалини у знаннях. Це вимагає від науковців розробки та застосування нових технологій, форм і методів навчання в сільській школі гірського регіону та відповідної підготовки педагогічних кадрів для роботи в ній. Серед провідних базових педагогічних технологій, які мають універсальний характер і породжують професійну комунікацію, гідне місце посідає «технологія створення освітнього середовища школи» (Бондарчук Г.П.), що дозволяє активно впроваджувати її у шкільну практику.

Івано-Франківська область – особливий освітянський регіон України, де успішно співіснують і діють традиційні школи й авторські, відомі й маловідомі, великі і малочисельні, школи-навчально-виховні комплекси і школи-родини. В області активно впроваджується в життя регіональна програма розвитку «Освіта на 2002-2015 р.р.», якою передбачено певну систему заходів щодо розвитку освіти, у тім числі й у селах, які знаходяться переважно в гірській місцевості.² Чимало проблем виникає й у школах гірської місцевості Чернівецької, Закарпатської, Львівської областей.

Через складні рельєфні та погодні умови, малу кількість дітей, нестачу спеціалістів не у кожному селі є загальноосвітня школа I-III ступеня. Школярі з маленьких сіл змушені доїжджати до цих навчальних закладів. Держава виділила для цього шкільні автобуси, однак утримувати їх має місцева влада. Трапляється, що діти з віддалених сіл вчаться лише половину навчального року, тоді, коли можуть дібратися до школи. Щоденно їм доводиться долати по 5-7 км дороги. Допомогти вирішити зазначену проблему

зможеть створення єдиної комп'ютерної мережі навчальних закладів у якій через Інтернет школярі зможуть самостійно здобувати знання. Тобто на часі впровадження дистанційної форми навчання у школах гірської місцевості.

Проблема віддалених гірських малокомплектних чи мало-наповнюваних шкіл в Україні, як і в багатьох інших країнах, є не лише економічною, демографічною, а швидше, соціальною і моральною. Школа в селі відіграє важливе значення для сільської громади як єдиний, окрім церкви, культурно-просвітницький і духовний центр. Вона повинна виконувати особливу соціокультурну місію, тому що саме школа має найбільші можливості передавати й примножувати культурну спадщину народу та одночасно готувати ґрунт для соціального оновлення, прищеплюючи здібності та формуючи вміння, які необхідні будуть у майбутньому.

Освіта за своєю природою спрямована в майбутнє, тобто невідоме, незвідане. Здійснювати підготовку людей до життя в майбутньому соціумі через швидкий темп розвитку науково-технічного прогресу та суспільної думки стає дедалі важче. Адже школа, яка орієнтується лише на сьогоднішній день, фактично готує молоду людину до життєдіяльності, як не прикро, у суспільстві вчорашнього дня. Тому «важливо не пристосовувати навчання і освіту до вмираючого суспільства, а виривати їх з соціуму, створюючи і застосовуючи на практиці випереджувальні форми та технології організації навчального процесу»⁵.

Сьогоднішня сільська школа в гірській місцевості з різних як суб'єктивних, так і об'єктивних причин ще не в достатній мірі приділяє увагу підготовці учнів до ведення сільськогосподарського виробництва. Сучасне господарювання на селі вимагає значно більших організаторських здібностей, умінь адекватно оцінити ситуацію, прийняти єдино правильне рішення, впроваджувати нові, прогресивні методи господарювання, які б сприяли інтенсифікації сільського господарства, а в подальшій перспективі покращували рівень життя людини.

Освітньо-виховна система школи покликана підготувати сільських дітей до здобуття знань та необхідної кваліфікації у вищих навчальних закладах. Успішний житель гірської місцевості в силу специфіки його праці та впливів соціального і природного середовища повинен бути всебічно освіченим, володіти основними компетенціями, вміти знаходити необхідні знання в обмеженому інформаційному просторі, можливо, навіть більше, швидше і краще, ніж мешканець великого міста. Соціально-економічні реформи, що відбуваються в сільському господарстві, зумовлюють появу ряду проблем, які суттєво впливають на стан і розвиток освітніх процесів у гірській місцевості.

Спробу вирішити окреслену проблему зробив Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Ректорат уклав угоду з Вер-

5 Там же.

ховинською районною державною адміністрацією, районним відділом освіти (район має статус гірської зони) про підготовку педагогічних кадрів. З цією метою була створена очно-заочна школа «Молодого педагога». Для випускників шкіл цього гірського району, організовано підготовчі курси, що значно покращило підготовку школярів до вступу на навчання у вищі навчальні заклади, збільшило кількість студентів. Фахова і методична підготовка майбутніх учителів до роботи в гірській школі, формування в них психологічної готовності до адаптації в складних умовах життя, праці і господарювання в горах – одне з головних завдань науковців. Розв'язання його значною мірою сприятиме вирішенню низки проблем: закріплення випускників педагогічних навчальних закладів у гірському регіоні, вміння використання педагогами потенційних навчально-виховних можливостей освітнього середовища, в якому працює гірська школа, успішна робота з батьками дітей-горян тощо.

Фактично йдеться про конкретне регіональне комплексне вивчення культурно-освітнього простору гірського регіону, в якому працює школа, про використання вчителями виховних можливостей соціального, природного та культурно-історичного довкілля, яке включає культуру, традиції тощо.

Педагогічний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника до цієї пошуково-дослідницької роботи широко залучає майбутніх педагогів – студентів як денної, так і заочної форм навчання. Конкретною формою цього дослідження є підготовка “Соціально-педагогічного паспорта гірської школи”, наповнення його змістом, аналізом отриманих даних, формування висновків та пропозицій⁶.

У гірському віддаленому селі демографічна криза помітна відчутно більше, ніж у місті, бо в деяких класах навчається – лише по три-п'ять учнів, в результаті чого доводиться часто їх об'єднувати, і тоді один учитель веде урок для всіх молодших класів одночасно.

Висновки. Створення оптимального освітнього простору – складне комплексне соціально-педагогічне завдання. Розв'язати його можливо шляхом системного вивчення та аналізу існуючих чинників, що впливають на роботу школи й учнів. До них відносяться такі: якісний склад учителів, зв'язок школи з іншими культурно-освітніми закладами, що функціонують у даній місцевості; звичаї й традиції, близького соціального оточення; демографічні особливості гірського регіону, потреби ринку праці, особливості життєдіяльності тощо.

6 В. Хрущ, І. Червінська, *Гірська школа. Соціально-педагогічний паспорт в: Гірська школа Українських Карпат: Науково-методичний журнал*. 2007. – № 2-3. – С.167-172.

**THE INFLUENCE OF SOCIOCULTURAL
ENVIRONMENT IN MOUNTAIN
SCHOOL DEVELOPMENT RURAL COMMUNITY**

INNA CZERWIŃSKA

SUMMARY: The author analysis characteristic features of children's education in rural schools of the mountainous region. The article throws the light upon the role of school in social and cultural, educational development of a mountainous village; the specific features and high educational potential.

KEY WORDS: educational, potential development, rural school, mountainous village.